

MOTERŲ NUSIKALSTAMO ELGESIO PROBLEMATIKA

Ilona Michailovič

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedros docentė
socialinių mokslų (teisės) daktarė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
Tel. (+370 5) 236 61 67

Straipsnyje, analizuojant statistikos duomenis, kriminologijos teorijų nuostatas ir remiantis Lietuvos teismų praktika baudžiamosiose bylose, kuriose nuteistos moterys, nagrinėjami moterų nusikalstamo elgesio ypatumai.

The article looks into female criminal behavior peculiarities through the analysis of statistical data and certain criminological theories attitudes. An attention is paid to the practice of Lithuanian courts in criminal cases of female offenders.

Įvadas

Moterų nusikalstamo elgesio problematika kriminologijoje yra gana marginalizuota. Požiūris į šį reiškinį yra nevienodas. Autoriai, kurie nagrinėja moterų nusikalstamumo problemas arba ieško ypatingos šio reiškinio patologijos, arba priežasčių, dėl kurių moterys padaro kur kas mažiau nusikalstamų veikų nei vyrai. Problema, kuri literatūroje anglų kalba apibūdinama kaip *gender gap in crime*, reiškia nelygias moterų ir vyrų kaip nusikalstamų veikų kaltininkų proporcijas kriminalinėje statistikoje. Tačiau per pastaruosius porą dešimtmečių ši disproporcija turi mažėjimo tendenciją, taip pat vis daugiau moterų padaro smurtinius nusikaltimus¹.

Visos svarbesnės kriminologinės teorijos, nepaisant, ar yra pagrindinės kriminologinių tyrimų sūkurėje, ar radikaliosios teorijos, ignoruoja kaltininko lyties klausimą. „Teorinė kriminologija buvo sukurta vyrų, ji ir nagrinėja vyrus, todėl nepaaiškina bendro žmogaus elgesio, nors taip ir teigia“². Be to, kriminologinės teorijos aiškina moterų nusikalstamumą remdamosi tomis pačiomis prielaidomis, kurios lemia vyrų nusikalstamą elgesį. Todėl neatsako į esminį klausimą – jeigu moterys turi tokią pačią motyvaciją kaip ir vyrai, tai kodėl padaro dešimt kartų mažiau nusikalstamų veikų? Tada esminis klausimas turėtų būti ne: „kodėl moterys nusikalsta?“, bet: „kodėl *nenusikalsta*?“³. Tyrėjai šį didžiulį nusikalstamų veikų, daromų vyrų ir moterų, skalių skirtumą aiškina tiek biologiniais veiksniais (mažesnis testosterono kiekis, mažesnis polinkis į agresiją), socialiniais veiksniais (kitokia padėtis visuomenėje, mažesnės aspiracijos, profesinės ambicijos, nėra būtinumo išlaikyti šeimą, kitoks baudžiamosios justicijos požiūris į moteris), tiek ugdomaisiais veiksniais (didesnė mergaičių socialinė

¹ GRZYB, M., HABZDA-SIWEK, E. Pleć a przestępczość. O problemie dysproporcji płci wśród sprawców przestępstw z użyciem przemocy *Archiwum Kryminologii*, T. XXXV, 2014, p. 96–97. Žr. taip pat: *Female Offenders in Canada* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www5.statcan.gc.ca/access_acces/archive.action?loc=/pub/85-002-x/85-002-x2008001-eng.pdf&archive=1>.

² BEIRNE, P., MESSERSCHMIDT, J. *Criminology*. Harcourt Brace Jovanovich College Publisher, 1991, p. 510.

³ WOŹNIAKOWSKA-FAJST, D. Przystępczość kobiet i dziewcząt – wybrane teorie kryminologiczne. *Archiwum Kryminologii*, T. XXIX–XXX, 2009, p. 239–240.

kontrolė, kitokie ugdytojų lūkesčiai, skirtingi stereotipai ir diejami pavyzdžiai). R. Žukauskienės teigimu, „ankstesni agresyvaus elgesio tyrimai rėmėsi prielaida, kad berniukai yra agresyvesni už mergaites, tuo tarpu dabartiniu metu atliekamuose tyrimuose prielaidos daromos atsargiau, daugiau dėmesio skiriama kokybiniais skirtumams nustatyti, neapsiribojama tik kiekybinio įvertinimu. Tai rodo, kaip keičiasi viešuomenės pažiūra į atskiroms lytims būdingus elgesio ypatumus. Be to, aiškėja, kad kol kas labai mažai yra pakankamai gerai parengtų tyrimų metodikų, leidžiančių tyrinėti netiesioginę agresiją“⁴.

Lietuvoje nusikaltusių moterų tematika analizuojama labiau fragmentiškai nagrinėjant nusikalstamo asmens asmenybės ypatumus per nusikalstamas veikas Lietuvoje padariusių asmenų socialinių demografinių bruožų prizmę⁵. Paminėtinas ir Lietuvos teisės instituto mokslininkų indėlis, dalyvaujant tarptautiniuose mokslo projektuose, analizuojant įkalintų moterų problemas⁶.

Atkreiptinas dėmesys, kad moterų padėties visuomenėje ir jų nusikalstamumo problematika Lietuvoje buvo tirta 1918–1940 metais. Žymus Lietuvos teisininkas prof. Petras Leonas, nagrinėjęs moterų emancipacijos klausimus, rašė: „Moterų teisiška padėtis turi būti tokia pat kaip vyrų, o užsiėmimai ir darbai joms turi tekti tie, kokiems jos tinka savo prigimties savumais ir savo gabumais. <...> Teisės normos turi būti vienokios ir vyrams ir moterims, o kas jų ir kaip pajėgs jomis naudotis, tai pareis nuo kiekvieno jėgų ir gabumų.“⁷

Šiame straipsnyje, naudojant loginį, sisteminę analizę, lyginamąjį ir kitus metodus, atsižvelgiant į publikacijos apimties reikalavimus, nagrinėjama moterų nusikalstamumo problematika: moterų nusikalstamo elgesio ypatumai, taip pat prielaidos remiantis kai kuriomis kriminologinėmis teorijomis. Straipsnyje daugiau dėmesio skiriama šiuolaikinėms koncepcijoms, aiškinančioms nusikalstamumą per socialinės kultūrinės lyties (angl. *gender*) prizmę, remiamasi oficialios statistikos duomenimis ir Lietuvos teismų praktika bylose, kuriose nuteistos moterys. Stengiamasi išsiaiškinti nelygių moterų ir vyrų kaip nusikalstamų veikų kaltininkų proporcijų kriminalinėje statistikoje priežastis. Tikimasi, kad šio straipsnio tyrimas bent iš dalies užpildys spragą, tiriant moterų nusikalstamo elgesio problemas Lietuvoje.

1. Moterų nusikalstamo elgesio ypatumai

Moterų ir vyrų indėlis nusikalstamoje veikloje skirtingas. Remiantis statistikos duomenimis, iš visų asmenų, įtariamų (kaltinamų) padariusių nusikalstamą veiką Lietuvoje, moterys 1990–2013 metais sudarė nuo 12,5 proc. 1990 m. iki 11,2 proc. 2013 m., didžiausia moterų nusikalstamumo procentinė dalis buvo įregistruota 1997 m. – 13,9 proc. (žr. 1 lentelę).

Moterys ne tik rečiau nusikalsta, bet joms mažiau būdinga kriminalinė karjera, nes jos rečiau nusikalsta pakartotinai (moterų lyginamoji dalis sudaro 5 proc.)⁸.

⁴ ŽUKAUSKIENĖ, R. *Kriminalinio elgesio psichologija*. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, p. 36.

⁵ Pz., *Kriminologija: Vadovėlis*. Moksl. redaktoriai BABACHINAITĖ, G.; KIŠKIS, A. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010, p. 262–263; KALPOKAS, V. Asmenų, įtariamų (kaltinamų) padariusių nusikalstamas veikas, pasiskirstymas pagal amžių ir lytį Lietuvoje ir kitose šalyse. Iš *Registruotas ir latentinis nusikalstamumas Lietuvoje: tendencijos, lyginamieji aspektai ir aplinkos veiksniai*. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2011.

⁶ *International Study on Women's Imprisonment. Current situation, demand an analysis and „best practice“*. University of Greifswald, Department of Criminology, 2005 [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

<http://www.rsf.uni-greifswald.de/fileadmin/mediapool/lehrstuehle/duenkel/Reader_womeninprison.pdf>.

⁷ LEONAS, P. Moteris Lietuvos teisėje. *Moteris*. Vilnius: Lietuvos katalikų moterų draugija, 1929, nr. 9, p. 117.

⁸ JUSTICKAJA, S. Recidyvinis nusikalstamumas ir probleminiai jo nustatymo aspektai. Iš *Registruotas ir latentinis nusikalstamumas Lietuvoje: tendencijos, lyginamieji aspektai ir aplinkos veiksniai*. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2011, p. 234.

1 lentelė. Užregistruota moterų, įtariamų (kaltinamų) padarius nusikalstamas veikas Lietuvoje 1990–2013 m.⁹

	Metai											
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Abs. sk.	1567	1339	1917	2102	2419	2391	2546	3563	3428	3261	2516	2313
Proc.	12,5	10,1	10,2	10,3	11,4	10,4	11,4	13,9	13,5	13,0	11,2	9,5

	Metai											
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Abs. sk.	2311	1983	2667	2786	2648	2462	2693	2764	3082	2887	3169	3449
Proc.	9,0	9,1	9,6	10,7	10,7	10,8	11,6	11,5	12,6	11,9	10,9	11,2

Taip pat skiriasi moterų ir vyrų nusikalstamumo struktūra (žr. 2 lentelę). Remiantis 2010–2013 metų statistikos duomenimis, **daugiausia** moterų nagrinėjamu laikotarpiu padarė nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus teisingumui (dažniausiai – melagingas skundas, pareiškimas, pranešimas, parodymai, išvados ir vertimas; melagingas įskundimas ar pranešimas apie nebūtą nusikaltimą), nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus finansų sistemai (dažniausiai – netikros elektroninės mokėjimo priemonės gaminimas, tikros elektroninės mokėjimo priemonės klastojimas ar neteisėtas disponavimas elektronine mokėjimo priemone arba jos duomenimis, neteisėtas elektroninės mokėjimo priemonės ar jos duomenų panaudojimas, apgaulingas apskaitos tvarkymas), nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus ekonomikai ir verslo tvarkai (dažniausiai – neteisėtas naminių stiprių alkoholinių gėrimų, nedenatūruoto ar denatūruoto etilo alkoholio, jų skiedinių (mišinių) ir aparatų jiems gaminti gaminimas, laikymas, gabenimas ar realizavimas). Didelė moterų dalis yra tarp įtariamų (kaltinamų) padarius nusikaltimus ar baudžiamuosius nusižengimus valdymo tvarkai, susijusius su dokumentų ar matavimo priemonių klastojimu, nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus transporto eismo saugumui (dažniausiai – kelių transporto eismo saugumo ar transporto priemonių eksploatavimo taisyklių pažeidimas). Taip pat **didesnė už vidurkį** moterų dalis yra tarp įtariamų (kaltinamų) padarius nusikaltimus ar baudžiamuosius nusižengimus nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams, nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus, susijusius su disponavimu narkotinėmis ar psichotropinėmis, nuodingomis ar stipriai veikiančiomis medžiagomis, nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams (dažniausiai – papirkimas ir piktnaudžiavimas). **Mažiausia** moterų dalis yra tarp asmenų, įtariamų (kaltinamų) padarius nusikalstamas veikas žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, nusikaltimus, pavojingus žmogaus sveikatai ir gyvybei, nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus vaikui ir šeimai (nors 2010 m. šis skaičius sudarė 18,5 proc.), nusikaltimus žmogaus sveikatai, nusikaltimus žmogaus gyvybei.

Nagrinėjant moterų nusikalstamą elgesį svarbu turėti omenyje ir šio nusikalstamumo latentįškumą¹⁰. Otto Pollak'as knygoje „The Criminality of Women“, išleistoje 1950 m., apaiškino moterų nusi-

⁹ Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos statistika: Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotus asmenis, įtariamus (kaltinamus) nusikalstamų veikų padarymu (Forma_30-ITĮ; Duomenys apie asmenis, įtariamus (kaltinamus) nusikalstamų veikų padarymu Lietuvos Respublikoje (Forma_30-SAV). *Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 2003*. Vilnius: Statistikos departamentas, 2004. *Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla*. Vilnius: Statistikos departamentas, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija, 1998.

¹⁰ Daugelis autorių mano, kad latentinėms turėtų būti vadinamos tokios nusikalstamos veikos, apie kurias teisėsaugos institucijos neturi oficialių duomenų ir kriminalinėje statistikoje jie neatspindi, o latentiniu nusikalstamumu reikėtų laikyti tokių nusikalstamų veikų visumą (DRAKŠIENĖ, A., MICHAILOVIČ, I. *Kriminologijos žinynas*, Vilnius: Eugrimas, 2008, p. 89).

kalstamumą bei vyrų ir moterų nusikalstamų veikų skirtumus biologinių, psichologinių ir sociologinių veiksmų visuma. Mokslininkas tvirtino, kad moterų dalyvavimas darant nusikalstamas veikas priartėja prie vyrų bei atitinka jų dalį visuomenėje. Taip pat įrodinėjo, kad nusikalstamos veikos, kurias dažniausiai daro moterys – vagystės iš parduotuvių, vagystės namuose, abortai, melagingi parodymai – neatsispindi kriminalinėje statistikoje dėl keleto priežasčių, tarp jų – jas lengva nusišlepti, apie jas nepranešama, taip pat dėl vadinamojo vyriško riteriškumo (angl. *male chivalry*) baudžiamosioje justicijoje¹¹, kai nusikaltusios moterys teisėsaugos institucijų traktuojamos švelniau nei vyrai.

Analizuojant nelygių moterų ir vyrų kaip nusikalstamų veikų kaltininkų proporcijų kriminalinėje statistikoje mažėjimo tendenciją nurodomos dvi hipotezės, viena iš jų – elgesio keitimo hipotezė (angl. *Behaviour Change Hypothesis*) – per pastarąsias dekadas moterys tapo aktyvesnės visuomenėje ir supanašėja su vyrais, vis dažniau elgiasi agresyviai, o tai matoma kriminalinėje statistikoje. Remiantis kita – veikimo politikos pokyčių hipoteze (angl. *Policy Change Hypothesis*), vyksta požiūrio į smurtą pokyčiai ir didesnis teisėsaugos institucijų reagavimas į kiekvieną smurto apraišką nepaisant lyties¹².

Kalbant apie pirmą paminėtą hipotezę, pabrėžiama, kad šiuolaikinių moterų gyvenimo būdas yra labiau stresinis nei jų motinų ir senelių. Visų pirma, prie ankstesnių stresų, susijusių su moters vaidmenų realizavimu privačioje srityje, prisidėjo nauji – dėl moterų įžengimo į viešąją sritį ir darbo rinką. Antra, šiuo metu daug daugiau reiškinių populiariojoje kultūroje, kurie formuoja palankumą moterų vartojamam smurtui (pvz., populiarioji kompiuterių žaidimų herojė Lara Croft, serialo herojė Nikita ir kt.). Tai veikia dvejopai: viena vertus, gali paskatinti pačias moteris elgtis panašiai, o kita vertus, skatina vertinti tam tikrą moterų elgesį kaip agresyvų ar brutalų, nors anksčiau toks elgesys nebūtų buvęs toks pripažintas. Trečia, dėl įvykusių staigių visuomenės struktūros pokyčių ir didėjančios visuomenės individualizacijos susilpnėjo tradicinė socialinė moterų kontrolė, taikoma tokių institucijų, kaip antai bažnyčia, vietos bendruomenės, mokykla ar šeima. Ketvirta, įvyko ir paauglių gyvenimo permainų, kurios lėmė didesnę merginų laisvę, labiau lygiateisį auklėjimą.

Taigi moterų smurtinio elgesio problematika pamažu iš vyrų nusikalstamo elgesio šešėlio. Pavyzdžiui, 2005 m. Lenkijoje atlikti socialinės diagnozės arba visuomenės gyvenimo sąlygų ir kokybės tyrimai paskelbė esant agresyvių merginų paauglių kategoriją. Merginos, gimusios politinės ekonominės sistemos pokyčių laikotarpiu Lenkijoje, labai skyrėsi nuo keleriais metais vyresnių merginų – dažniau vartodavo smurtą (mušdavosi tarpusavyje ir su vaikiniais, kankindavo silpnesnius ir pan.). Vėlesni – 2007 ir 2009 m. socialinės diagnozės pranešimai rodo, kad ši merginų, gimusių transformacijos laikotarpiu, agresijos panašėjimo su bendraamžių vaikų agresija tendencija išlieka¹³.

Analizuojant nelygių moterų ir vyrų kaip nusikalstamų veikų kaltininkų proporcijų kriminalinėje statistikoje mažėjimo tendenciją ir remiantis kita minėta – veikimo politikos pokyčių hipoteze – atkreipiamas dėmesys į tai, jog daugėja smurto artimoje aplinkoje situacijų, kuriomis išaiškėja kai kurių moterų tendencija elgtis agresyviai, „vyriškai“ (kalbant apie agresyvų elgesį savo partnerių atžvilgiu arba abipusį smurtą, kai sunku identifikuoti auką ir kaltininką). Taip pat svarbu pabrėžti, kad teisės taikymas pasidarė formalėnis, vis daugiau moterų įdarbinama teisėsaugos institucijose, dėl to sumažėjo švelnesnio moterų nei vyrų traktavimo atvejų (turimas omenyje vadinamasis geranoriškas seksizmas (angl. *benevolent sexism*) ar minėtas vyriškas riteriškumas. Be to, kalbant apie jaunimo nusikalstamumą, pasikeitė požiūris į merginų smurtinį elgesį, nes sumažėjo jo tolerancija.

Remiantis Lietuvos teismų praktikos moterų baudžiamosiose bylose analize, paminėtina baudžiamoji byla, kurioje Z. G. nuteista už tai, kad ji 2009 m. kovo 31 d., apie 11 val., Vilkaviškio rajono

¹¹ *Encyclopedia of Criminology*. WRIGHT, R. A.; MILLER, J. M. (Eds.). New York, London: Routledge. Volume 1, A-G. 2005, p. 630–631.

¹² GRZYB, M.; HABZDA-SIWEK, E. Pleć a przestępczość. O problemie dysproporcji płci wśród sprawców przestępstw z użyciem przemocy. *Archiwum Kryminologii*, T. XXXV, 2014, s. 129–132.

¹³ CABALSKI, M. *Przemoc stosowana przez kobiety*. Studium Kryminologiczne. Kraków: Impuls, 2014, s. 518.

savivaldybės mokyklos antrajame aukšte esančiose administracijos patalpose, siekdama atsiimti iš mokyklos direktorės V. P. šios paimtą jos, Z. G., 750 Lt vertės mobiliojo ryšio telefoną „Samsung D500E“, iš už nugaros ranka apkabinusi V. P. kaklą, ją tampė, nestipriai smaugė, taip dėl neatsargumo padarydama V. P. kraujosruvą ant dešinio skruosto, t. y. nedidelį sveikatos sutrikdymą, taip pat ją susargdindama, nes V. P. dėl šių Z. G. veiksmų patyrė psichotraumuojančią situaciją, sukėlusią jai adaptacijos sutrikimus, užtrukusią depresinę reakciją, t. y. nesunkų sveikatos sutrikdymą. Veika kvalifikuota pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) 139 straipsnio 1 dalį, konstatavus, kad būtinosios ginties situacijos nebuvo, nes nuteistoji suklydo dėl pavojingo kėsinosi į jos turtą, turėdama ir galėdama numatyti, kad iš tikrųjų realaus kėsinosi nėra¹⁴.

Remiantis oficialios statistikos duomenimis, artimoje aplinkoje dažniausiai smurtauja vyrai savo partnerių ir vaikų atžvilgiu, taip pat abu tėvai prieš savo vaikus. Tačiau kai kurie sociologiniai tyrimai rodo esant tam tikrą vyrų ir moterų smurto artimoje aplinkoje simetriją¹⁵. Moterų smurto vartojimą bandoma aiškinti ir savitu moterų bandymu apsiginti nuo vyrų dominavimo.

Padariusių smurtinius nusikaltimus moterų pastaraisiais dešimtmečiais Vakarų šalyse padaugėjo, tačiau tyrimų, skirtų moterų smurtinio elgesio analizei, atliekama nedaug. R. Žukauskienės teigimu, pastaruoju metu nagrinėjama, kokie specifiniai smurtinių veiksmų ryšiai su situacinėmis aplinkybėmis, motyvais ir emocijomis būdingi moterims. Dauguma moterų žmogžudystę padaro paskatintos momento. Moterų padarytos žmogžudystės setynis kartus dažniau susijusios su gynyba nei tokio pobūdžio vyrų nusikaltimai. Daugelis vyrų patys išprovokuoja konfliktą naudodami fizinę jėgą, grasindami. Tokiais atvejais moters padaryta žmogžudystė yra mėginimo apginti save ir vaikus nuo galimo sužalojimo rezultatas. Tai įvyksta tada, kai šeimos narys nepajėgus pabėgti nuo nepakenčiamų santykių kitaip nei tik smurtiniu elgesiu. JAV statistikos duomenys rodo, kad moterys dažniausiai nužudo savo vyrus arba partnerius, kurie nuolat jas muša, prievartauja ir neleidžia jų palikti¹⁶.

Pavyzdžiui, T. G. nuteista pagal BK 129 straipsnio 1 dalį už tai, kad 2007 m. spalio 8 d., apie 20 val. lauko virtuvėje, būdama neblaivi, tyčia virtuviniu peiliu dūrė S. G. vieną kartą į kairę blauzdą. Padarytas sužalojimas S. G. sukėlė ūmų nukraujavimą, dėl kurio jis mirė. Pritaikius BK 54 straipsnio 3 dalį, T. G. buvo paskirta bausmė – laisvės atėmimas penkeriems metams, bausmę atliekant pataisos namuose. „Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyrius teisėjų kolegija, skirdama T. G. bausmę, atkreipia ypatingą dėmesį ir į jos santykius su nukentėjusiuoju iki nusikalstamos veikos padarymo¹⁷. „<...> S. G. buvo ūmaus būdo, nervingas žmogaus, dažnai vartodavo alkoholinius gėrimus, dažnai konfliktuodavo su T. G., o konfliktų metu smurtaudavo prieš ją. Tokių konfliktų metu T. G. neretai patirdavo įvairaus pobūdžio sužalojimų. Taigi akivaizdu, kad dėl nukentėjusiojo gyvenimo būdo, nuolatinio girtavimo bei konfliktiško būdo, T. G. buvo įtemptoje emocinėje būklėje. Svarbi aplinkybė, sprendžiant BK 54 straipsnio 3 dalies taikymą T. G. atžvilgiu, kolegijos nuomone, yra ir nukentėjusiųjų – G. vaikų pozicija. Iš jų parodymų ir bylos duomenų matyti, kad jie byloje civilinio ieškinio nereiškia, prašo motinos nebausti. Tokį prašymą jie motyvuoja tuo, kad tėvas S. G. buvo ūmaus charakterio, nuolat girtaudavo bei smurtaudavo ne tik prieš situoktinę, bet ir prieš juos. Tuo tarpu T. G. visą laiką viena rūpinosi vaikais bei ūkiu. Šiuo atveju akivaizdu, kad nukentėjusiųjų interesai bus apsaugoti T. G. paskyrus švelnesnę, nei BK 129 straipsnio 1 dalies sankcijoje numatytos bausmės minimalus dydis, bausmę“. Taigi, įvertinusi

¹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. *Nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-18/2014*.

¹⁵ Plačiau žr.: MICHAILOVIČ, I. Kai kurie smurto šeimoje problematikos aspektai. *Teisė. Mokslo darbai*, 2012, t. 82.

¹⁶ ŽUKAUSKIENĖ, R. *Kriminalinio elgesio psichologija*. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, p. 357–358.

¹⁷ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. *2010 m. gruodžio 17 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-272/2010*.

pirmiau aptartas aplinkybes, teisėjų kolegija konstatuoja, jog „nukentėjusiojo S. G. būdas, elgesys su T. G. iki nusikalstamos veikos padarymo, mažesnis rūšinis padarytos nusikalstamos veikos pavojingumas, nustatyta kaltės forma, kaltininkę teigiamai apibūdinančios aplinkybės yra išimtinės ir jų nustatymas leidžia taikyti BK 54 straipsnio 3 dalies nuostatas T. G. atžvilgiu paskiriant jai pagal BK 129 straipsnio 1 dalį laisvės atėmimo bausmę, jos dydį nustatant mažesnę, nei sankcijoje numatyta minimali bausmės riba“.

Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, kaip ir daugelio kitų valstybių baudžiamieji įstatymai, numato naujagimio nužudymo nusikaltimą, kuris yra privilegijuota nužudymo sudėtis¹⁸. Tai yra pavyzdys, kaip biologinės nuostatos daro įtaką teisei. Atkreiptinas dėmesys, kad, pavyzdžiui, Lenkijos 1997 metų Baudžiamasis kodeksas numatė papildomą naujagimio nužudymo priežastį, kad naujagimio nužudymas galėjo būti sukeltas ypač sunkios asmeninės situacijos. Kodekso kūrėjai rėmėsi realiais pagrindais, kad „gimdymas paprastai nėra veiksnys, kuris savarankiškai išlaisvina motinos agresiją gimstančio kūdikio atžvilgiu. Labai retai šio nusikaltimo subjektai yra ištekėjusios moterys. Tai liudija apie tai, kad šių nusikaltimų priežastis yra susijusi ne su gimdymo fiziologija, o su išorine situacija, kuri atsirado gimus vaikui“¹⁹. Tačiau 1999 metais šios kodekso normos buvo atsisakyta, grįžtant prie tradicinio reguliavimo remiantis biologinėmis nuostatomis. Feministinės jurisprudencijos atstovės prof. M. Płatek teigimu, čia susiduriama su situacija, kai už dviejų žmonių – moters ir vyro elgesį yra atsakinga tik moteris²⁰.

Analizuojant Lietuvos teismų praktiką baudžiamosiose bylose, kuriose buvo nuteistos moterys, atkreiptinas dėmesys į Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. kovo 30 d. nuosprendį, kuriuo V. F. buvo pripažinta kalta, padariusi nusikaltimą, numatytą Lietuvos BK 129 straipsnio 2 dalies 1, 2 ir 3 punktuose, ir nuteista 10 metų kalėti, bausmę atliekant pataisos namuose. 2009 m. gegužės 3 d., tiksliai nenustatytu laiku Klaipėdoje, buto vonios kambaryje, būdama devintą mėnesį nėščia, V. F. pagimdė vyriškos lyties gyvybingą naujagimį ir, turėdama išankstinę tyčią naujagimį nužudyti, kelios minutės po gimimo naujagimiui nenustatytu objektu suspaudė kaklą ir padarė kraujosruvas kaklo minkštuosiuose audiniuose, raumenyse, gerklose, sukėlė asfiksiją, dėl kurios šis tuoj pat mirė. Po to V. F. šį naujagimį ir kitą, gimusį negyvą naujagimį 2009 m. gegužės 4 d. ryte Klaipėdoje išmetė į šiukšlių konteinerį, kuriame jie buvo rasti tą pačią dieną apie 8.30 val. Kaip nurodoma Klaipėdos apygardos teismo baudžiamosios bylos nuosprendyje, „padaryti šią labai sunkią nusikalstamą veiką, kolegijos nuomone, galėjo pastūmėti ir tai, kad asmuo, su kuriuo ji gyveno, atvirai teigė, kad neketina kurti su ja šeimos, nesiejo su ja savo ateities, o partnerystės santykiai buvo paviršutiniški, nebrandūs, nebuvo grindžiami tarpusavio pasitikėjimu ir dėmesiu vienas kitam. Akivaizdu, kad baimė dėl galimų pasekmių jos gyvenimui užgožė neprabudusius motiniškus jausmus ir pastūmėjo padaryti labai sunkų nusikaltimą“²¹.

Galima sutikti su R. Žukauskienės atliktų tyrimų rezultatais, analizuojant moterų, padariusių vienkartinį smurtinį nusikaltimą, asmenybės ypatumus, kai kurios moterys žudo savo vaikus dėl per toli nuėjusios prievartos ir nepriežiūros; kai kurios žudo naujagimius dėl nelaukto nėštumo, kitos –

¹⁸ Pagal Lietuvos BK 131 straipsnį, „motina, dėl gimdymo nulemtos būsenos nužudžiusi savo naujagimį, baudžiama areštu arba laisvės atėmimu iki penkerių metų“ (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741).

¹⁹ ZOLL, A. (red.). *Kodeks karny, Część Szczególna, Komentarz do Kodeksu Karnego. T. 2*, Kraków: Zakamycze, 1999, s. 235.

²⁰ PŁATEK, M. Prawnokarna ochrona praw kobiet. In: KONDRATIEWA-BRYZIK L., SOKOLEWICZ W. (Red. nauk.). *Prawa kobiet we współczesnym świecie*, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2011, s. 61–63.

²¹ Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. 2014 m. kovo 30 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-79-106/2012.

2 lentelė. Įtariamai (kaltinami) nusikalstamos veikomis Lietuvoje asmenys pagal lytį ir atskiras nusikalstamų veikų rūšis 2010–2013 m.*

Nusikalstamos veikos	2010						2011						2012						2013					
	Iš viso		Vyrų		Moterys		Iš viso		Vyrų		Moterys		Iš viso		Vyrų		Moterys		Iš viso		Vyrų		Moterys	
	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%	Sk.	%
Žmogaus gyvybei	320	88,4	37	11,6	279	253	90,7	25	9	237	215	90,7	22	9,3	222	196	88,3	26	11,7	222	196	88,3	26	11,7
Žmogaus sveikatai	2486	2249	90,5	237	9,5	2492	2275	91,3	217	8,7	7758	7272	93,7	486	6,3	9502	8879	93,4	623	6,6	8879	93,4	623	6,6
Pavojingos žmogaus sveikatai ir gyvybei	344	329	95,6	15	4,4	358	337	94,1	21	5,9	1199	1162	96,9	37	3,1	1138	1093	96,0	45	4,0	1093	96,0	45	4,0
Žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui	321	316	98,4	5	1,6	376	370	98,4	6	1,6	255	251	98,4	4	1,6	221	213	96,4	8	3,6	213	96,4	8	3,6
Vaikui ir šeimai	346	282	81,5	64	18,5	520	483	92,9	37	7,1	574	535	93,2	39	6,8	535	508	95,0	27	5,0	508	95,0	27	5,0
Nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams	13645	12160	89,1	1427	10,5	13601	12078	89,0	1473	11,0	12033	10637	88,5	1374	11,5	11818	10356	87,6	1433	12,4	10356	87,6	1433	12,4
Ekonomikai ir verslo tvarkai	1080	812	75,2	254	23,5	1107	864	78,1	229	21,0	992	794	80,1	190	19,2	1070	849	79,4	214	20,6	849	79,4	214	20,6
Finansų sistemai	2443	1788	73,2	554	22,7	2173	1598	73,5	502	23,1	1823	1341	73,6	445	24,4	2308	1783	77,3	483	21,0	1783	77,3	483	21,0
Valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams	589	488	82,6	97	16,5	661	569	86,1	88	13,3	863	757	87,7	106	12,3	1143	996	88,0	137	12,0	996	88,0	137	12,0
Teisingumui	563	432	76,7	131	23,3	638	493	77,3	145	22,7	701	525	75,1	174	24,8	824	625	76,0	196	24,0	625	76,0	196	24,0
Susijusios su narkotikais	1817	1591	87,6	225	12,4	1538	1382	90,0	156	10,0	1580	1399	88,5	181	11,5	1540	1336	86,7	204	13,3	1336	86,7	204	13,3
Transporto eismo saugumui	1200	974	81,2	226	18,8	984	815	82,8	169	17,2	1046	825	78,9	221	21,1	987	793	80,3	194	19,7	793	80,3	194	19,7
Valdymo tvarkai, susijusios su dokumentų ar matavimų priemonių klastojimu	1448	1060	73,2	324	22,4	1288	972	75,5	274	21,3	1202	954	80,0	233	20,0	1199	945	78,8	236	20,0	945	78,8	236	20,0

* Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos statistika. Duomenys apie įtariamus (kaltinamus) ir nukentėjusius asmenis Lietuvos Respublikoje (Forma_1G-A).

keršydamos vyrui arba meilužiui, arba paveikto klaidingo jausmo, kad geriausia išeitis vaikui yra mirtis²².

Tyrimo, atlikto dešimtyje Europos valstybių, rezultatai parodė, kad Europoje trys skatinamosios jėgos – tai moterys aktyvistės, nacionalinės valstybės ir Europos Sąjungos politinės institucijos iš esmės formuoja politiką artimų partnerių smurto ir nužudymų srityje²³. Į tai būtina atkreipti dėmesį turint omenyje, kad pasauliniu mastu artimieji partneriai padaro mažiausiai 14 proc. visų nužudymų.

2. Moterų nusikalstamo elgesio prielaidos kai kurių kriminologinių teorijų kontekstu

Pirmosios kriminologinės teorijos aiškino moterų nusikalstamumą **biologiniais, psichologiniais ar seksualiniais veiksniais**. Stengiasi identifikuoti vieną veiksnių ar jų visumą, kurie leistų atskirti nusikaltusias moteris nuo nenusikaltusiųjų, neatsižvelgiant į socialinius kultūrinius veiksnius, pvz., tinkama socializacija. Taip pat koncentruotasi ties viena moterų nusikalstamumo kategorija, pvz., seksualiniais nusikaltimais. Moterų nusikalstamumo tyrimų pradininku laikomas Cezarė Lombrosas (1835–1909). Anot C. Lombroso, moteris iš prigimties yra pasyvi, o jos reiškiamas aktyvumas tai deviacija. Nusikalstančias moteris skirdavo į „nusikaltėles iš prigimties“, t. y. tokias, kurios savo drąsiai, vulgariu, netinkamu elgesiu stengiasi būti vyriškos ir tampa pusiau vyriškomis, ir į „atsitiktines nusikaltėles“. Kalbėdamas apie nusikaltėles iš prigimties, tyrėjas pabrėžė, kad moters sugadinimas iš esmės pasireiškia dviem jos nusikaltimų ypatumais – jų dauguma ir žiaurumu. Daugelis tokių nusikaltėlių nusikalsta kelis kartus, darydamos skirtingos rūšies nusikaltimus, dažniausiai nenuodijimus ir nužudymus, kurie vyrų atveju vienas kitą paneigia²⁴. Atsitiktinės nusikaltėlės, anot C. Lombroso, sudarė daugumą nusikalstančių moterų. Tai buvo nusikaltėlės, kurios pasižymėjo moterims būdingomis dvasinėmis savybėmis – drovumu ir motinos instinktu bei nusikalsdavo įtakojamos jas supančių vyrų²⁵. Tačiau tyrėjas negalėjo ignoruoti fakto, kad moterys nusikalsta kur kas rečiau nei vyrai, aiškinamas tuo, kad moterims, norint užsiimti nelegalia nemoralia veikla, natūralu būti prostitutėmis, nes jos yra labiau linkusios į psichikos sutrikimus ir sutrikusį seksualų elgesį nei nusikaltimus.

Pabrėžtina, kad C. Lombroso biologinės koncepcijos šiomis dienomis gali atrodyti anachronizmas. Tačiau nevalia paneigti šio tyrėjo smalsumo, noro domėtis nusikalstamo elgesio priežastimis.

Moterų ir vyrų nusikalstamo elgesio skirtumus atsižvelgiant į biologinius lyčių skirtumus mėginta paaiškinti ir vėlesniais laikais. Pvz., praėjusio šimtmečio septintojo dešimtmečio pabaigoje J. Cowie, V. Cowie ir E. Slater įrodinėjo esant tam tikras nusikalstančių mergaičių fizines savybes, kurios, tarp kurių kūno dydis, gali lemti agresyvių elgesį²⁶. Tačiau būtų sunku sutikti, kad tai yra moterų nusikalstamą elgesį lemiantis veiksnys. Darant prielaidą, kad tam tikroms nusikalstamoms veikoms daryti (pvz., vagysčių, dokumentų klastojimo) fizinė jėga nėra būtina, o agresyvios veikos gali būti padarytos naudojant prieinamus įrankius ar ginklus, taip pat kurstant ar padedant arba asmenų, fiziškai silpnesnių nuo agresyviai nusiteikusių moterų (pvz., vaikų ar pagyvenusių asmenų) atžvilgiu, aiškinant nusikalstamą elgesį tokiais paprastais moterų ir vyrų fizinių savybių skirtumais, kaip antai svoris, ūgis ar raudonųjų ląstelių kiekis, atrodo abejotinas. Vėlesniais laikais aiškinant moterų ir vyrų nusikalstamo

²² ŽUKAUSKIENĖ, R. *Kriminalinio elgesio psichologija*. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, p. 363.

²³ CORRADI, C.; STÖCKL, H. Intimate partner homicide in 10 European countries: Statistical data and policy development in a cross-national perspective. *European Journal of Criminology*, Volume 11/ No. 5, 2014, p. 603.

²⁴ ЛОМБРОЗО, Ч. *Гениальность и помешательство. Женщина преступница и проститутка. Любовь у помешанных*: сборник. Минск: Попурри, 1998, с. 443–444.

²⁵ Ten pat, p. 487, 490.

²⁶ COWIE, J.; COWIE, V.; SLATER, E. *Delinquency in Girls*. Heinemann Educational, London, 1968, p. 1–24.

elgesio skirtumus taip pat buvo išvelgta, kad, pavyzdžiui, moterų hormonų audrą, o tai galbūt turi įtakos nusikalstamam elgesiui, sukelia nėštumas ir laikas po jo.

Antroje XX a. pusėje padidėjo susidomėjimas moterų nusikalstamumu **sociologinių teorijų pagrindu**. A. Cohen'as, 1955 m. sukūręs nusikalstamos kultūros teoriją, rašė tik apie vyrų gaujas, teigė, kad merginos ir vaikinai turi skirtingų problemų, kurios spręstinos skirtingai. Kai vaikinai koncentruojasi ties konkurencija dėl pasiekimų su kitais vaikinais, merginos skiria savo dėmesį santykiams su vaikinais. Teigė, kad problemos, susijusios su prisitaikymu prie vidutiniosios klasės, kurios lemia gaujų egzistavimą, yra išimtinai vyrų problemos, o nusikalstama gaujos subkultūra jokių būdų netenkina jaunų moterų poreikių. Taip pat teigė, jog tokie bruožai, kaip antai ambicijų nebuvimas, pasyvumas, neracionalumas ir emocinis nestabilumas, yra būdingi pralaimėjusiems vyrams, o tai yra normalūs moterų bruožai. Todėl moterų sėkmė priklauso nuo to, ar ji yra susijusi su sėkmingu vyru. E. Leonard kritikavo šią koncepciją teigdama, kad ji nepaaiškina, kodėl moterys, susijusios su vyrais, neturinčias pasiekimų, arba nepatenkintos savo santuoka, nenusikalsta²⁷.

Aiškinant moterų nusikalstamą elgesį, atkreiptinas dėmesys ir į socialinio ženklinimo (angl. *labeling*) teoriją, kai laikoma, jog vadinamojo paženklinto asmens atžvilgiu atsiranda stereotipinis įsitikinimas, kad jis nuolat elgsis tam tikru būdu, ir savo ruožtu šis asmuo pradeda elgtis pagal išankstinius nusistatymus jo atžvilgiu. Nusikaltėlio etiketės gavimą padidina socialiniai faktoriai: socialinė klasė, etninė grupė, amžius ir lytis. Deja, kriminologijoje buvo labai mažai tyrimų, susijusių su moteriai kaip deviantei etiketės suteikimu. E. M. Schur'as pažymėjo, kad vyrų dominuojančiomis gali tapti įvairios etiketės, o moterų pagrindinė etiketė yra paprasčiausiai „moters“ etiketė, o kitos savybės ir charakteristikos vertintinos kaip antrinės. Todėl moterų nusikalstamumas vertintinas stereotipiškai²⁸.

Etiketavimas kriminologijos literatūroje vertinamas iš esmės kaip neigiamo devianto charakteristikos suteikimo asmeniui. Tačiau kai kurie asmenys gauna pozityvią etiketę (gerų darbuotojų, gerbiamos „šeimos galvos“ ir pan.). Dėl tokios geros visuomenės nuomonės apie juos kiti žmonės nėra linkę suteikti jiems priešingų teisei bruožų. Toks pozityvusis ženklinimas gali būti būdingas ir moterims kaip socialinei grupei. Stereotipiškai moteris laikoma silpnesnė, nuolankesnė, ne tokia agresyvi kaip vyras, o vyrai mokomi elgtis su moterimis pagarbiai.

Aiškinant moterų nusikalstamą elgesį, svarbų vaidmenį vaidina **moterų emancipacijos koncepcijos**, susijusios su dviejų amerikiečių mokslininkų – F. Adler ir R. J. Simon moksline veikla, mėginant paaiškinti moterų nusikalstamumo pokyčius atsižvelgiant į emancipacijos judėjimus²⁹. F. Adler sukurta „išsivadavimo“ koncepcija akcentavo, kad XX a. septintuoju ir aštuntuoju dešimtmečiais emancipacijos judėjimas JAV iš esmės turėjo įtakos moterų elgesiui, taip pat moterų nusikalstamumui didėti. Faktas, kad vyrai yra agresyvesni nei moterys, nereiškia, jog moterų lyčiai nėra būdingas agresyvumas. Vyrų ir moterų elgesį konfliktinėmis situacijomis lemia visuomeniniai elgesio pavyzdžiai, kurie jiems yra priskiriami visuomenės. Taip pat nėra genetiškai nulemta moterų nuolankumo. Visuomenės sukurta kultūra apibūdina elgesio tipą žmogaus sąmonėje kaip dominuojantį arba nuolankų. F. Adler teigimu, nusikaltimų skirstymas į tipiškai vyriškus ir tipiškai moteriškus yra absoliučiai klaidingas. Šiuolaikinė „išsivadavusi“ nusikalstamos veikos vykdytoja sugeba padaryti kiekvieną „vyrišką“ nusikaltimą, gali skirtis tik veikimo būdas ir technika.

Savo ruožtu remiantis R. J. Simon sukurta galimybių koncepcija, tradiciškai mažesnis moterų nusikalstamumas yra susijęs su mažesnėmis nusikaltimų padarymo galimybėmis ir progomis. Tačiau

²⁷ HOPKINS BURKE, R. *An Introduction to Criminological Theory*. Willan Publishing, Devon 2005, p. 131. Cituota pagal: WOŹNIAKOWSKA-FAJST, D. Przeszłość kobiet i dziewcząt – wybrane teorie kryminologiczne. *Archiwum Kryminologii*, T. XXIX–XXX, 2009, s. 244.

²⁸ WOŹNIAKOWSKA-FAJST, D. Przeszłość kobiet i dziewcząt – wybrane teorie kryminologiczne. *Archiwum Kryminologii*, T. XXIX–XXX, 2009, s. 246–247.

²⁹ ADLER, F. *Sisters in crime. The rise of the new female criminal*. New York, McGraw-Hill, 1975; SIMON, R. J. *Women and crime*, 1975.

tokias galimybes sukūrė moterų darbinė veikla. Todėl artimiausioje ateityje, anot šios autorės, daugės moterų padarytų vagysčių, įsilaužimų, sukčiavimų. Kartu sumažės moterų smurto vartojimo atvejų. Kalbant apie pastarąjį teiginį, R. J. Simon pateikė tokį pagrindimą – moterys, gaunančios už savo darbą atlyginimą, t. y. finansiškai nepriklausomos nuo savo vyrų ir gyvenimo partnerių, nebegalvos esančios išnaudojamos ir viktimizuojamos. Anksčiau, kai moterys užimdavo tradiciškai priklausomą poziciją visuomenėje, dažnai dėl frustracijos ir patirtų nuoskaudų būdavo motyvuotos pavartoti smurtą prieš savo artimus asmenis. Dabar naujas socialinis vaidmuo ir su juo susijęs nepriklausomumas iš esmės sumažins jų įskaudinimo jausmą bei motyvus vartoti smurtą šeimoje. Tačiau šis optimistinis požiūris dažnai vertinamas kritiškai³⁰.

Aiškinant moterų nusikalstamo elgesio fenomeną, verta atkreipti dėmesį į D. Steffensmeier ir E. Allan koncepciją kaip moterų nusikalstamumo **teoriją, nulemtą socialine kultūrine lytimi** (*Gendered Theory of Female Offending*)³¹. Remiantis šia koncepcija, tradicinės nusikalstamumo teorijos, tarp jų kontrolės, socialinio mokymo ar anomijos yra neutralios lyties požiūriu. Tačiau, autorių nuomone, yra nemažai subtilių, bet svarbių vyrų ir moterų nusikalstamo elgesio skirtumų, kuriuos reikia analizuoti socialinės kultūrinės lyties požiūriu. Tokiems aspektams priskirtina tai, kad moterys, palyginti su vyrais, mažiau linkusios daryti sunkius nusikaltimus, vadovauti organizuotoms grupėms arba jose dalyvauti. Be to, moterys dažniau nei vyrai pasiduoda provokacijoms, moterų pasiryžimas nusikalsti vardan vaikų ar šeimos interesų yra didesnis nei vyrų. Taigi tokia perspektyva turėtų paaiškinti ne tik moterų, bet ir vyrų nusikalstamumą, analizuojant, kaip socialiniai kultūriniai lyties aspektai formuoja moterų nusikalstamą elgesį bei vyrų nusikalstamo elgesio pasirinkimą. Taip pat reikėtų turėti omenyje keletą specifinių veiksmų, nulemiančių moters kelią į nusikalstamumą – paminėtina mažesnė riba tarp viktimizacijos ir nusikaltimo padarymo moterų atveju, palyginti su vyrų situacija, taip pat mažesnės moterų galimybės gauti naudos iš nusikaltimo, moterų gebėjimai išnaudoti seksą kaip pasipelnymo galimybę, kai kurių moterų (pavyzdžiui, prostitučių) apsaugos nuo jas išnaudojančių vyrų būtinumas.

Be bandymų paaiškinti, kodėl moterys nusikalsta rečiau nei vyrai, tyrėjai taip pat stengiasi ištirti šios disproporcijos skirtumus. Tai paskatino ir nuo XX a. aštuntojo dešimtmečio didėjantis įtariamų ir nuteistų padarius nusikalstamas veikas moterų skaičius. Kadangi didžiausias nustatytas nusikaltimų nuosavybei augimas, atsirado teorijų, aiškinančių šį augimą „skurdo feminizacija“, kuri paskatino moteris daryti daugiau vagysčių³².

Savo ruožtu teorija, kuri remiasi socialinės kultūrinės lyties pagrindu (angl. *gender*), nesutinka su tuo, kad daug „vyriškų“ ir „moteriškų“ bruožų grindžiama biologiniais skirtingumais, ir nurodo, kad dažnai bruožai, genetiškai priskiriami moteriai ar vyrui, turi kultūrinį pagrindą arba socialinį spaudimą³³. Amerikiečių teisininkės feministės prof. C. A. MacKinnon nuomone, pačioje lyties sąvokoje yra klaidinga sutelkti dėmesį į lyčių *skirtingumą*. Ne lyčių skirtingumas, o tik *lyčių nelygybė* yra svarbu lyties sąvokoje. „Lytis – tai nelygybė valdžios srityje, tai visuomeninis statusas, pagrįstas tuo, kas kam ir ką turi teisę padaryti. Tik tolesnė raida skatina skirtingumą. Pirmiau eina nelygybė, paskui – skirtingumas. Nelygybės vaisiai turi praktinę vertę ir reiškia vienodą svarbą; skirtingumas yra abstraktus ir apgaulingai sudaro simetrijos įspūdį. Lyčių nelygybė nėra iš kelio išklydęs lyčių skirtingumas, tai

³⁰ Žr., pvz., CABALSKI, M. *Przemoc stosowana przez kobiety*. Studium Kryminologiczne. Kraków: Impuls, 2014, p. 187.

³¹ ALLAN, E., STEFFENSMEIER, D. Gender and Crime: Toward Gendered Theory of Female Offending. *Annual Review of Sociology* 22, 1996, p. 459–487. Cituota pagal: GRZYB, M., HABZDA-SIWEK, E. Pleć a przestępczość. O problemie dysproporcji płci wśród sprawców przestępstw z użyciem przemocy. *Archiwum Kryminologii*, T. XXXV, 2014, s. 102–103.

³² GRZYB, M., HABZDA-SIWEK, E. Pleć a przestępczość. O problemie dysproporcji płci wśród sprawców przestępstw z użyciem przemocy. *Archiwum Kryminologii*, T. XXXV, 2014, s. 105.

³³ PŁATEK, M. Kryminologiczno-epistemologiczne i genderowe aspekty przestępstwa zgwałcenia. *Archiwum Kryminologii*, 2010, t. XXXII, s. 348–350.

yra pamoka, kurios dar neišmoko lyčių diskriminaciją draudžiančios teisės gynėjos. Viena iš pavojingiausių antifeminizmo rūšių visuomenės gyvenime, aukštosiose mokyklose, teisėje ir politikoje yra atkaklus lyties traktavimas taip, tarsi tai būtų skirtingumo klausimas, o iš tiesų lyčių skirtingumas – tai pačių lyčių padaryta skirtingumo konstrukcija. Teisinė lyčių lygybė nepašalina faktinių skirtumų valdžioje ir kitose srityse, *gender* ir toliau viešpatauja³⁴.

Feministinė jurisprudencija teigia, kad teisės neutralumo teiginys yra netikras, nes neatsižvelgia į kultūrinį teisės kūrimo ir taikymo kontekstą. Užtušuoja patriarchalinius principus, grindžiančius socialinę nelygybę ne tik dėl lyties, bet ir amžiaus ir socialinio statuso kontekste. Teisės lygybės ir neutralumo teiginys taip pat atleidžia įstatymų leidėją nuo autorefleksijos, kokią stereotipai, nusistatymai turi įtaką siūlomoms nuostatoms, lygiai traktuojančioms visus individus. Įstatymų leidėjo įsisavintas kultūrinis kapitalas tam tikrų įsitikinimų, tikėjimų, stereotipų pavidalu gali sudaryti barjerą nešališkumui.

Anot prancūzų sociologo ir filosofo P. Bourdieu, sudėtingos egzistencijos sąlygos dėl kultūriškai kuriamo vyrų dominavimo yra traktuojamos kaip akceptuotinos, nes jos yra natūralios. Natūraliu laikoma tai, kas yra sukurta kultūros, kurioje eliminavimas ir prievarta dažnai vyksta simboliniais komunikacijos kanalais, tarp jų kalbos pagrindu, taip pat įstatymų kalba, kurie eliminuoja moteris, kartu „pritraukdami“ jas prie to, kas simboliškai laikoma vertingesniu, geresniu, t. y. „vyrišku“³⁵. Tačiau čia nėra nieko „natūralaus“. Šis procesas turi istorines ir kultūrinės šaknis.

Kita vertus, pabrėžiant vyriškumo standartus, šiuolaikinėje mokslinėje literatūroje kalbama apie „stiklines grindis“ – metaforinės moterų situacijos atitiktį, turint omenyje moteris, kurios savo karjeroje susiduria su „stiklinėmis lubomis“ – kai dėl lyties negali eiti aukštų pareigų įvairiose įmonėse ir organizacijose³⁶. Tačiau dažnai pabrėžiama, kad šiuolaikiniame pasaulyje daugelis vyrų pasikeistų savo funkcijomis su moterimis, esančiomis žemesnėje hierarchijos padėtyje, kad tik nustotų nuolat jausti stresą, pailsėtų ir pan. Kartu jie suvokia, kad tai būtų suprasta – ir tarp moterų – kaip jų degradacija, todėl ginasi nuo šio išsvajoto scenarijaus. Vyrų vis dar laikomi šeimos maitintojais, nors ekonominė nauda, kurią jie gali pasiūlyti moterims, sukelia ne tiek jų nuostabą, kiek atšiaurumą. Kita vertus, anot tyrėjų, palaikančių feministines pažiūras, skyrybų duomenys yra tebeegzistuojančio tradicinio situoktinių vaidmenų modelio įrodymas³⁷. Skyrybų bylos atskleidžia, kad vyrai vis dar turi aukštesnę poziciją šeimoje (pvz., vaikai juos laiko motinų sprendimų „apeliacine instancija“) bei didesnę nei žmonos įtaką svarbesniems šeimos klausimams. Taip pat dėl šio privilegijuoto vyrų statuso skyrybų procesų metu jie skundžiasi smurto vartojimu jų atžvilgiu daug rečiau nei jų žmonos.

Išvados

1. Moterų nusikalstamo elgesio problematika, palyginti su vyrų nusikalstamumu, rečiau yra teorinių ir empirinių tyrimų objektas. Nors moterys sudaro daugiau nei pusę visos suaugusių pasaulio gyventojų visumos, jos nusikalsta beveik dešimt kartų rečiau. Įvairių sričių mokslininkai mėgina išaiškinti, o pirmiausia suprasti nusikaltusių moterų veiklos motyvaciją. Oficialiosios statistikos duomenys rodo ir nusikalstamo elgesio pokyčius, ir teisėsaugos institucijų politikos pokyčius (pavyzdžiui, daugiau moterų policijoje gali turėti įtakos lygiai traktuoti įtariamąsias moteris).

³⁴ MacKINNON, C. A. *Feminism unmodified. Discourses on life and law*. Cambridge, Massachusetts, 1987, p. 8–9. Cituota iš: ŚLEČZKA, K. *Feminizmas: šiuolaikinio feminizmo visuomeninės ideologijos ir koncepcijos*. Vilnius: Mintis, 2005, p. 371.

³⁵ BOURDIEU, P. *Męska dominacija*. Warszawa: Oficyna Naukowa, 2004, s. 7–8.

³⁶ SKOCZYLAŚ, Ł. Kryzys męskości. Ujęcia teoretyczne. In *Gender. Przewodnik krytyki politycznej*. Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej, 2014, s. 205–206.

³⁷ CABALSKI, M. *Przemoc stosowana przez kobiety*. Studium Kryminologiczne. Kraków: Impuls, 2014, p. 239–240.

2. Nekelia abejonių faktas, kad vyrų ir moterų nusikalstamumas skiriasi ne tik mastu, bet ir dinamika, struktūra, nusikalstamų veikų padarymo aplinkybėmis. Todėl neatrodo įmanoma sukurti universalų nusikalstančios moters profilį. Kartu atkreiptinas dėmesys, kad šiuolaikinės kriminologinės koncepcijos ir tyrėjai, besidomintys moterų nusikalstamo elgesio problematika, savo dėmesio centre išdėsto socialinius kultūrinius lyties aspektus bei moterų ir vyrų gyvenimo skirtumus, kurie lemia kitokius moterų ir vyrų nusikalstamo elgesio standartus.
3. Vystosi tendencija, kurios esmė – platesnis mąstymas apie nusikalstamo elgesio priežastingumą, o šios tendencijos tęsimas atrodo teisingas, siekiant labiau pažinti deviacinio elgesio etiologiją. Todėl būtų tinkama arba parengti atskiras moterų ir vyrų nusikalstamo elgesio teorijas, arba papildyti bendras teorijas socialine kultūrine lyties perspektyva.
4. Labai svarbu daugiau dėmesio skirti jaunesnių amžiaus grupių asmenų – kalbant apie moterų nusikalstamą elgesį – merginų elgesio tyrimams. Tai svarbu ir todėl, kad tiriant moterų nusikalstamumą, dažnai atkreipiamas dėmesys į veiksnius, kurie merginų atžvilgiu turi mažesnės reikšmės (pvz., su jomis mažiau susijusi situacija darbo rinkoje arba įvairios įtampos, susijusios su motinos ar žmonos vaidmenimis).

LITERATŪRA

Teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 89-2741.

Specialioji literatūra

2. ADLER, F. *Sisters in crime. The rise of the new female criminal*. New York, Mc Graw-Hill, 1975.
3. ALLAN, E.; STEFFENSMEIER, D. Gender and Crime: Toward Gendered Theory of Female Offending. *Annual Review of Sociology*, 22, 1996.
4. BEIRNE, P.; MESSERSCHMIDT, J. *Criminology*. Harcourt Brace Jovanovich College Publisher, 1991.
5. BOURDIEU, P. *Męska dominacija*. Warszawa: Oficyna Naukowa, 2004.
6. CABALSKI, M. *Przemoc stosowana przez kobiety*. Studium Kryminologiczne. Kraków: Impuls, 2014.
7. CORRADI, C.; STÖCKL, H. Intimate partner homicide in 10 European countries: Statistical data and policy development in a cross-national perspective. *European Journal of Criminology*, Volume 11/ No. 5, 2014.
8. DRAKŠIENĖ, A.; MICHAILOVIČ, I. *Kriminologijos žinybas*. Vilnius: Eugrimas, 2008.
9. *Encyclopedia of Criminology*. WRIGHT, R. A., MILLER, J. M. (Eds.). New York, London: Routledge. Volume 1, A-G. 2005.
10. GRZYB, M.; HABZDA-SIWEK, E. Pleć a przestępczość. O problemie dysproporcji płci wśród sprawców przestępstw z użyciem przemocy. *Archiwum Kryminologii*, T. XXXV, 2014.
11. JUSTICKAJA, S. Recidyvinis nusikalstamumas ir probleminiai jo nustatymo aspektai. Iš: *Registruotas ir latentinis nusikalstamumas Lietuvoje: tendencijos, lyginamieji aspektai ir aplinkos veiksniai*. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2011.
12. KALPOKAS, V. Asmenų, įtariamų (kaltinamų) padariusių nusikalstamas veikas, pasiskirstymas pagal amžių ir lytį Lietuvoje ir kitose šalyse. Iš *Registruotas ir latentinis nusikalstamumas Lietuvoje: tendencijos, lyginamieji aspektai ir aplinkos veiksniai*. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2011.
13. *Kriminologija: Vadovėlis*. Moksl. redaktorai BABACHINAITĖ, G.; KIŠKIS, A. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010.
14. LEONAS, P. Moteris Lietuvos teisėje. *Moteris*. Vilnius: Lietuvos katalikų moterų draugija, 1929, Nr. 7–8, p. 97–100; Nr. 9, p. 114–117.
15. ЛОМБРОЗО, Ч. Гениальность и помешательство. Женщина преступница и проститутка. Любовь у помешанных: сборник. Минск: Попурри, 1998.
16. MICHAILOVIČ, I. Kai kurie smurto šeimoje problematikos aspektai. *Teisė. Mokslo darbai*, 2012, t. 82.
17. PŁATEK, M. Prawnokarna ochrona praw kobiet. In: KONDRATIEWA-BRYZIK, L., SOKOLEWICZ, W. (Red. nauk.). *Prawa kobiet we współczesnym świecie*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe 2011.
18. PŁATEK, M. Kryminologiczno-epistemologiczne i genderowe aspekty przestępstwa z gwałcenia. *Archiwum Kryminologii*, 2010, t. XXXII.

19. SIMON, R. J. *Women and crime*, Lexington Books 1975.
20. SKOCZYLAŚ, Ł. Kryzys męskości. Ujęcia teoretyczne. In *Gender: Przewodnik krytyki politycznej*. Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej, 2014, p. 200–219.
21. ŚLĘCZKA, K. *Feminizmas: šiuolaikinio feminizmo visuomeninės ideologijos ir koncepcijos*. Vilnius: Mintis, 2005.
22. *Visuotinė lietuvių enciklopedija. XXII*. Mokslinė redakcinė taryba: VAITEKŪNAS, S. – pirmininkas <...> [et al.]. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2012.
23. WOŹNIAKOWSKA-FAJST, D. Przystępczość kobiet i dziewcząt – wybrane teorie kryminologiczne. *Archiwum Kryminologii*, T. XXIX–XXX, 2009, p. 239–253.
24. ZOLL, A. (red.). *Kodeks karny, Część Szczęólna. Komentarz do Kodeksu Karnego. T. 2*, Kraków: Zakamycze, 1999.
25. ŽUKAUSKIENĖ, R. *Kriminalinio elgesio psichologija*. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006.

Praktinė medžiaga

26. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. *Nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-18/2014*.
27. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. *Nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-400/2014*.
28. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. *Nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-321/2013*.
29. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. *2010 m. gruodžio 17 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-272/2010*.
30. Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyrius. *2014 m. kovo 30 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-79-106/2012*.

Statistikos duomenys

31. Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos statistika. Duomenys apie įtariamus (kaltinamus) ir nukentėjusius asmenis Lietuvos Respublikoje (Forma_1G-A). Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotus asmenis, įtariamus (kaltinamus) nusikalstamų veikų padarymu (Forma_30-ITĮ). Duomenys apie asmenis, įtariamus (kaltinamus) nusikalstamų veikų padarymu Lietuvos Respublikoje (Forma 30-SAV).
32. *Nusikalstamumas ir teisės saugos institucijų veikla 2003*. Vilnius: Statistikos departamentas, 2004.
33. *Nusikalstamumas ir teisės saugos institucijų veikla*. Vilnius: Statistikos departamentas, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija, 1998.

PROBLEMS OF FEMALE CRIMINAL BEHAVIOR

Iłona Michailovič

S u m m a r y

The problem of female criminal behavior, in comparison to the male criminality, is rarely the object of theoretical and empirical research. Although females make more than a half of all adult world population, they commit crimes almost ten times less frequently. Scientists have tried many times to find out and firstly to understand the motivation of female culprit activities. Official statistics reflect both changes in criminal behavior and law enforcement policy changes. For instance, more women in the police can affect the equal treatment of women.

The attitude that criminal behavior is exceptionally typical of males is increasingly disappearing. It must be emphasized that there is a tendency in contemporary criminology, the essentiality of which is wider contemplation on the causality of criminal behavior, and the continuation of this tendency seems correct in order to acknowledge deviational behavior etiology.

It would therefore be appropriate either to develop separate women's and men's theories of criminal behavior or to supplement the general theories in the light of gender perspective. It is also important to pay more attention to the younger age groups – girls' behavioral research.

Įteikta 2014 m. birželio 28 d.

Priimta publikuoti 2014 m. spalio 15 d.